

Witold Jarno

**STRUKTURA DOWÓDZTWA OKRĘGU GENERALNEGO ŁÓDŹ
I JEJ REORGANIZACJA W ZWIĄZKU
Z POWSTANIEM DOWÓDZTWA OKRĘGU KORPUSU NR IV
ŁÓDŹ W 1921 R.**

Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia organizacji wewnętrznej Dowództwa Okręgu Generalnego Łódź [dalej – DOGŁ] i jego reorganizacji, w wyniku której powstało Dowództwo Okręgu Korpusu nr IV Łódź [dalej – DOK IV]. Chronologicznie jest on zamknięty między listopadem 1918 r., kiedy to rozpoczęto prace nad tworzeniem podstaw DOGŁ, a listopadem 1921 r., w którym powołano do życia DOK IV. Dokonano wówczas zasadniczej reorganizacji armii polskiej, w trakcie której zlikwidowano okręgi generalne [dalej – OG], powołując na ich miejsce okręgi korpusów [dalej – OK].

Ze względu na objętość opracowania zostały pominięte wszystkie kwestie wykraczające poza organizację struktur wewnętrznych DOGŁ i DOK IV, w tym także i ich działalność. Artykuł jest więc tylko wąskim fragmentem szerszego tematu, który zostanie opracowany przez autora w przyszłości.

W końcu października 1918 r. Rada Regencyjna przejęła faktyczną władzę zwierzchnią nad tworzonym przez siebie wojskiem, tzw. Polską Siłą Zbrojną. 25 X 1918 r. wydała ona dekret, w którym ogłosiła, iż zachowując naczelne dowództwo nad siłą zbrojną – w myśl dekretu z 12 października – postanowiła powołać Sztab Generalny Wojska Polskiego. Na jego czele stanął gen. por. Tadeusz Jordan Rozwadowski. Jednocześnie przekształcono (26 X) istniejącą dotychczas Komisję Wojskową w Ministerstwo Spraw Wojskowych¹.

Sztab Generalny zajął się opracowaniem organizacji i rozbudową armii polskiej. 30 X 1918 r. wydał on rozkaz, na podstawie którego obszar

¹ B. Woszczyński, *Ministerstwo Spraw Wojskowych 1918–1921. Zarys organizacji i działalności*, Warszawa 1972, s. 53–54.

państwa został podzielony na 15 okręgów wojskowych [dalej – OW], które miały przystąpić do formowania piechoty terytorialnej, a także w miarę możliwości innych oddziałów. Utworzono następujące OW: I – warszawski, II – siedlecki, III – lubelski, IV – radomski, V – kielecki, VI – piotrkowski, VII – częstochowski, VIII – łódzki, IX – kaliski, X – łowicki, XI – włocławski, XII – ciechanowski, XIII – łomżyński, XIV i XV – Suwalszczyzna, gdzie podział miał nastąpić w późniejszym czasie². Ostatecznie zamiast dwóch ostatnich, powstał jeden OW (XIV – bialsko-podlaski).

Jako hierarchicznie wyższe zostały utworzone trzy inspektoraty lokalne: warszawski (gen. ppor. Zygmunt Zieliński) – I, II, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII i XIV OW; kielecki (gen. por. Wacław Iwaszkiewicz-Rudoszański) – V i VI OW; lubelski (gen. ppor. Kajetan Bolesław Olszewski) – III i IV OW. Dowódcy powołanych inspektoratów podlegali wprost Sztabowi Generalnemu, który zarządził formowanie pułków piechoty terytorialnej oraz wyznaczył dowódców OW, będących jednocześnie dowódcami tworzonych pułków. W skład utworzonego w listopadzie tego roku Okręgu Generalnego Łódź [dalej – OGŁ] weszły 4 OW: VIII – płk Albin Marian Jasiński; IX – płk Józef Lewszecki; X – ppłk Franciszek Korewo; XI – płk Stefan Borowski³. Sześć dni później został utworzony czwarty inspektorat w Piotrkowie Trybunalskim, co spowodowało istotne zmiany w przynależności OW mających wejść w przyszłości w skład OGŁ. Okręgi VIII i X zostały podporządkowane inspektoratowi w Kielcach, IX – nowo utworzonemu inspektoratowi w Piotrkowie Trybunalskim, a XI – jako jedyny pozostał w inspektoracie warszawskim⁴. Ten nowy podział nie utrzymał się długo, gdyż tylko do 17 XI 1918 r.

11 listopada Rada Regencyjna przekazała Józefowi Piłsudskiemu naczelne dowództwo nad wojskiem, a trzy dni później całą swą władzę. Podporządkowały się mu Polska Komisja Likwidacyjna w Krakowie oraz Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej w Lublinie.

Proces formowania Wojska Polskiego na przełomie października i listopada 1918 r. miał charakter wielkiej „improwizacji”, spowodowanej tworzeniem różnych oddziałów – nawet najdrobniejszych – oraz rwącą się pracą organizacyjną aparatu terenowego. W celu ujęcia tych wszystkich oddziałów w karby organizacji wojskowej, odpowiedniego ich użycia oraz scalenia w większe jednostki, Naczelny Wódz postanowił 17 XI 1918 r. podzielić cały kraj na pięć OG: I – Warszawa, II – Lublin, III – Kielce, IV – Łódź i V – Kraków. W skład poszczególnych okręgów weszły następujące OW:

² Centralne Archiwum Wojskowe [dalej – CAW], Dziennik Rozporządzeń Komisji Wojskowej nr 2 z 1 XI 1918 r., poz. 25.

³ CAW, Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych [dalej – Dz.Rozk.MSWojsk.] nr 3 z 4 XI 1918 r., poz. 33.

⁴ Tamże, nr 4 z 10 XI 1918 r., poz. 77.

I (gen. ppor. Kazimierz Sosnkowski) – I, II, XII i XIII; II (gen. ppor. Edward Śmigły-Rydz) – III i XIV (białsko-podlaski); III (gen. por. W. Iwaszkiewicz-Rudoszański) – IV, V, VI i VII; IV (gen. por. Jan Edward Romer) – VIII, IX, X i XI; V (gen. por. Emil Gołogórski) – XV (krakowski) i XVI (przemyski)⁵.

Okręgi wchodzące w skład OGŁ obejmowały następujące powiaty: VIII – łódzki, brzeziński i łaski; IX – kaliski, turecki, koniński, słupecki i sieradzki; X – łowicki, łęczycki, kutnowski, gostyniński, rawski, skierniewicki i sochaczewski; XI – włocławski, nieszawski, kolski (później przyłączono także powiat lipnowski). Należy dodać, że wyżej wymienione powiaty wchodziły w skład poszczególnych OW już od 30 X 1918 r.

Obszar zajmowany przez OGŁ wyznaczały: na wschodzie – zachodnie granice powiatu błońskiego i grójeckiego; na południu – południowe granice powiatu brzezińskiego, łódzkiego, sieradzkiego i kaliskiego; na zachodzie – była granica między zaborem pruskim a rosyjskim; na północy – rzeka Wisła i granice powiatu lipnowskiego. Terytorium zajmowane przez OGŁ zamieszkiwało pod koniec 1918 r. ok. 3,1 mln osób, a gęstość zaludnienia wynosiła 135 osób/km², co stawiało okręg na pierwszym miejscu w kraju pod względem gęstości zaludnienia⁶.

Do tworzenia DOGŁ przystąpiono u schyłku 1918 r. Jednak z tego okresu brak jest danych o jego strukturze organizacyjnej i obsadzie personalnej. Organizacja wewnętrzna DOGŁ na przełomie 1918 i 1919 r. była „płynna” i podlegała wielu zmianom. Nie można jej także przedstawić na podstawie organizacji innych OG, gdyż, jak podał M. Wrzosek:

W strukturze organizacyjnej poszczególnych dowództw istniały w praktyce pewne odchylenia. Były one uwarunkowane specyfiką obszaru, sytuacją polityczną i militarną, a także ilością i rodzajem formacji wojskowych rozlokowanych na terenie danego okręgu⁷.

Na czele każdego OG stał dowódca okręgu, który podlegał bezpośrednio ministrowi spraw wojskowych. Były mu podporządkowane wszystkie oddziały formujące się i kwaterujące na podległym jego władzy terytorium. Dowódca OG był odpowiedzialny za ogólne bezpieczeństwo i porządek w okręgu. Stał on także na czele DOG, które było jego organem pomocniczym.

Pierwszym dowódcą OGŁ został – mianowany rozkazem Sztabu Generalnego z 17 listopada – gen. por. J. E. Romer. Objął on to stanowisko 26 XI 1918 r., a do tego czasu jego funkcję pełnił tymczasowo płk A. M. Jasiński. Generał por. J. E. Romer dowodził OGŁ do 21 XII 1918 r.

⁵ Tamże, nr 6 z 27 XI 1918 r., poz. 89.

⁶ M. Szczepkowski, *Zaciąg ochotniczy i pobór do wojska na terenie Okręgu Generalnego Łódź w latach 1918–1921*, „Rocznik Łódzki” 1978, t. 23 (26), s. 335–337.

⁷ M. Wrzosek, *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921*, Warszawa 1992, s. 66.

Wywodził się z armii austriackiej, gdzie doszedł do stopnia generała podporucznika i dowódcy 18. DP. 3 XI 1918 r. dostał się do niewoli angielskiej, a po zwolnieniu z niej powrócił do kraju i wstąpił do Wojska Polskiego obejmując dowództwo OGŁ⁸.

Następcą Romera, po jego odejściu w grudniu 1918 r. na stanowisko dowódcy OG Lublin, został gen. ppor. Aleksander Osiński. Wywodził się on z armii rosyjskiej, gdzie doszedł do stopnia generała majora i stanowiska dowódcy 133 DP. W kwietniu 1918 r. z ramienia Rady Regencyjnej został mianowany naczelnym dowódcą wojsk polskich na Ukrainie (II i III Korpus). Po bitwie pod Kaniowem dostał się do niewoli niemieckiej. W Wojsku Polskim służył od listopada 1918 r. W grudniu tegoż roku został dowódcą OGŁ i zajmował to stanowisko do 13 VIII 1919 r., kiedy został mianowany generalnym inspektorem piechoty. Położył duże zasługi przy tworzeniu podstaw OGŁ i formowaniu jednostek wojskowych na podległym mu obszarze⁹.

Kolejnym dowódcą OGŁ był gen. ppor. K. B. Olszewski, który 18 VIII 1919 r. przybył do Łodzi i objął swe nowe obowiązki. Karierę wojskową rozpoczął w armii rosyjskiej, w której doszedł do stopnia generała majora i stanowiska dowódcy 153 DP. W maju 1918 r. powrócił do Polski, a w listopadzie tegoż roku wstąpił do Wojska Polskiego zajmując kolejno stanowiska: dowódcy OG Kielce (od 29 XI 1918 r.), a od sierpnia 1919 r. dowódcy OGŁ. Wykazał się na tym stanowisku talentem organizacyjnym i dowódczym, kierując okręgiem w okresie najgorętszym dla kraju, tj. podczas wojny polsko-bolszewickiej. Latem 1920 r. zorganizował obronę przepraw przez Wisłę (na północnym odcinku podległego mu obszaru), opierając się na formowanych na terenie OGŁ jednostkach zapasowych. Stanowisko zajmował do 14 II 1921 r.¹⁰

Ostatnim dowódcą OGŁ i zarazem pierwszym dowódcą OK IV był gen. ppor. Jan Rządkowski, który objął dowództwo okręgiem dwa dni po odwołaniu gen. ppor. K. B. Olszewskiego. Podobnie jak jego dwaj ostatni poprzednicy, wywodził się z armii rosyjskiej. Na przełomie 1917 i 1918 r. był zastępcą dowódcy 2. DS w I Korpusie Polskim, a po jego rozbrojeniu (V 1918 r.) wrócił do kraju, gdzie reskrytem Rady Regencyjnej z 31 X 1918 r. został wcielony do Wojska Polskiego. W trakcie służby w armii polskiej zajmował kolejno stanowiska: dowódcy VI OW, OG Lublin, 1. Dywizji

⁸ M. Cieplewicz, *Jan Romer (1869–1934)*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej – PSB], t. 31, Wrocław 1988, s. 647–648.

⁹ CAW, *Dziennik Rozkazów Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV* [dalej – Dz.Rozk.DOK IV], rozkaz dzienny nr 122 z 13 VIII 1919 r.; H. Korczyk, *Aleksander Osiński (1870–1956)*, [w:] PSB, t. 24, Wrocław 1979, s. 330–331.

¹⁰ Tenże, *Kajetan Bolesław Olszewski (1858–1944)*, [w:] PSB, t. 24, s. 25–26; CAW, *Dz.Rozk.DOK IV*, rozkaz dzienny nr 128 z 19 VIII 1919 r.

Litewsko-Białoruskiej, Korpusu Wojsk Litwy Środkowej, a od lutego 1921 r. – jak podano – dowódcy OGŁ. Jesienią 1921 r. sprawnie przeprowadził reorganizację całego okręgu, w związku z przejściem na organizację pokojową. W jej wyniku OGŁ został zlikwidowany, a na jego miejsce powołano OK IV. Po ukończeniu reorganizacji został 28 XII 1921 r. odwołany ze stanowiska (z jednoczesnym awansem na stopień generała porucznika) i przeniesiony z dniem 1 I 1922 r. w stan spoczynku¹¹.

Pierwszym szefem sztabu DOGŁ został 9 XII 1918 r. ppłk Szt. Gen. Marian Przewłocki, wywodzący się również z armii rosyjskiej¹². Funkcję tę sprawował bardzo krótko, gdyż już 21 grudnia – rozkazem Sztabu Generalnego – zastąpił go ppłk Szt. Gen. Gustaw Kuchinka, który objął to stanowisko dwa dni później¹³. Kierował on pracami organizacyjnymi zmierzającymi do powołania struktur wewnętrznych DOGŁ oraz wszelkimi sprawami związanymi z funkcjonowaniem aparatu wojskowego na podległym mu terenie. Szefem sztabu był do końca sierpnia 1921 r., po czym 1 IX 1921 r. objął stanowisko dowódcy 27. DP. Jego następcą został ppłk Szt. Gen. Stefan Iwanowski (od 24 IX)¹⁴. W uznaniu zasług swego poprzednika wydał on rozkaz, w którym tak pisał o płk. Szt. Gen. G. Kuchince:

Z żalem przychodzi mi żegnać tego znakomitego oficera sztabu generalnego. Nazwisko płk. Kuchinki jest ściśle związane z powstaniem i rozwojem Dowództwa Okręgu Generalnego Łódź [...]¹⁵

Pierwsze pełniejsze dane o organizacji wewnętrznej DOGŁ pochodzą dopiero z połowy 1919 r.¹⁶ Składało się ono wówczas z: 1) dowódcy OG; 2) sztabu; 3) szefostw służb, oficerów inspekcyjnych i innych. Dowódcą OGŁ był w tym czasie – jak wcześniej podano – gen. ppor. A. Osiński (brak innych danych o obsadzie personalnej DOGŁ).

W skład sztabu DOGŁ wchodziło 15 oddziałów: I – Mobilizacyjno-Organizacyjny, II – Informacyjny, IIIA – Łączności, IIIB – Inżynieryjno-Saperski, IIIC – Komunikacyjny, IV – Personalny, V – Dla Spraw Żołnierskich, VI – Wojskowo-Prawny, VII – Artylerii, VIII – Dla Spraw Koni i Taborów, IX – Sanitarny, XA – Budżetowy, XB – Materiałowy, XI – Zarząd Budynków Wojskowych i XII – Weterynaryjny.

¹¹ Tamże, rozkaz nr 13 z 28 I 1922 r.; M. Wrzosek, *Jan Rządowski (1860–1934)*, [w:] PSB, t. 33, Wrocław 1991, s. 618–619.

¹² CAW, DZ.Rozk.DOK IV, rozkaz nr 11 z 18 XII 1918 r., poz. 1.

¹³ Tamże, rozkaz nr 14 z 23 XII 1918 r., poz. 1.

¹⁴ Tamże, rozkaz nr 134 z 27 IX 1921 r., poz. 1.

¹⁵ Tamże, rozkaz nr 140 z 7 X 1921 r., poz. 1.

¹⁶ M. Szczepkowski, *Zaciąg ochotniczy...*, s. 348.

Oprócz dowódcy OG i sztabu w strukturze organizacyjnej DOGŁ znajdowały się także: 4 szefostwa służb (sanitarnej, weterynaryjnej, gospodarczej i budownictwa wojskowego), 3 oficerów inspekcyjnych (piechoty, artylerii i jazdy), oficer sztabowy inżynierii i saperów, duszpasterstwo, oddział sztabowy oraz adiutantura. Ta struktura obowiązywała do lata 1920 r., kiedy to z dniem 1 czerwca przeprowadzono zasadniczą reorganizację DOGŁ. W jego skład weszły wówczas: 1) dowódca OG; 2) sztab; 3) działy; 4) inspektoraty okręgowe, adiutantura, urząd sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojskowymi oraz szefostwo inżynierii¹⁷.

Dowódca OGŁ gen. ppor. K. B. Olszewski wraz ze swoim zastępcą gen. ppor. Marcelem Księżomirem Gosławskim urzędował w budynku przy Alejach Kościuszki 4.

Sztab DOGŁ, na czele którego stał – jak podano – płk Szt. Gen. G. Kuchinka (adiutant – ppor. Wincenty Podlewski), składał się z 8 wydziałów. Wydział I – Mobilizacyjno-Organizacyjny (kpt. Antoni Balko) liczył 4 referaty: mobilizacyjny (ppor. Adam Zamarski), organizacyjny (ppor. Aleksander Hauser), bezpieczeństwa (por. Zdzisław Dunikowski) oraz ewidencji i map (por. Tadeusz Daszewski). Funkcjonował on w gmachu przy Alejach Kościuszki 4. Wydział II – Informacyjny (por. Stefan Cieślak) mieścił się przy ul. Piotrkowskiej 56 i składał z 7 referatów: defensywnego (ppor. Wacław Lutomski), informacyjnego (ppor. Mieczysław Jeżowski), prasowego (ppor. Bolesław Dudziński), propagandy (NN), dozoru korespondencji (por. Emanuel Henneberg), jeńców i internowanych (NN), stowarzyszeń wojskowo-wychowawczych (NN) oraz kancelarii (ppor. Zygmunt Fornalski), Wydział IIIA – Wyszkożenia (ppłk Zygmunt Wciślak) usytuowano także przy Alejach Kościuszki 4 (innych danych brak). Natomiast przy ul. Długiej 47 (obecnie ul. Gdańska) mieścił się Wydział IIIB – Uniwersytet Żołnierski (por. Aleksander Kordasz). Liczył on 3 referaty: szkolny, bibliotek żołnierskich oraz instytucji oświatowo-społecznych (brak danych o ich obsadzie personalnej). Wydział IV – Techniczny (mjr Władysław Smolarski), również mający siedzibę przy Alejach Kościuszki 4, składał się z 6 referatów: saperskiego (ppor. Stanisław Małecki), łączności (por. Zygmunt Dunin-Juniewicz), uzbrojenia (ppłk Olgierd Mierkowski), koni i taborów (NN), broni ręcznej i amunicji (por. Tadeusz Osiński) oraz samochodów (NN). Kolejnym wydziałem mieszczącym się pod tym samym adresem był Wydział VA – Personalny (kpt. Wajda-Chłopicki, imienia nie ustalono). W jego skład wchodziły 3 referaty: personalny (por. Adam Pulek), spraw honorowych i dyscyplinarnych (NN) oraz ewidencji (ppor. Feliks Stryczniewicz). Natomiast Wydział VB – Personalny (płk Wiktor Romaszkiwicz), załatwiający sprawy

¹⁷ CAW, Dz.Rozk.DOK IV, rozkaz oficerski nr 48 z 2 VII 1920 r.; CAW, sygn. I/371/4, t. 2, Dodatek do rozkazu nr 55 z 31 V 1920 r.

szeregowych, ulokowano przy ul. Piotrkowskiej 104. Składał się on z 3 referatów: poboru i uzupełnień (ppor. Kazimierz Malewski), personalnego (ppor. Edward Zieliński) i ewidencyjnego (ppor. Leopold Szrodt). Wydział VI – Wojskowo-Prawny (mjr Edward Józef Sasaki) miał swoją siedzibę przy ul. Stanisława Moniuszki 2.

W skład DOGŁ wchodziło również 5 samodzielnych działów: sanitarny (płk lek. Jakub Arct), intendentury (płk Piotr Łokucijewski), kontroli gospodarczej (NN), budowlano-kwaterunkowy (płk Wiktor Kuckiewicz) i duszpasterstwa (płk ks. Antoni Burzyński). Pierwszy z nich mieścił się przy ul. Nowocegielniej 13 (obecnie ul. Stanisława Więckowskiego) i składał się z 3 wydziałów: personalnego (mjr lek. Marcin Woyczyński), mobilizacyjno-organizacyjnego (kpt. lek. Leon Olszewski) i zaopatrzenia sanitarnego (por. apt. Józef Orkisz). Drugi dział miał siedzibę przy ul. Zachodniej 55 i liczył 5 wydziałów: organizacyjno-personalny (por. Wacław Kołodkiewicz), umundurowania (por. Stefan Knapki), żywnościowy (por. Jan Kuczyk), zaopatrzenia wojsk (ppor. Zdzisław Charewicz) oraz rolny (por. Stanisław Lewicki). Przy ul. Zachodniej 55 usytuowano także trzeci dział (brak danych o jego obsadzie personalnej), składający się z 3 wydziałów: kontroli wstępnej, kontroli następnej oraz kasy wojskowej. Czwarty dział urzędujący przy ul. Zachodniej 64 liczył 3 wydziały: techniczny (inż. Stanisław Rogalewicz), kwaterunkowy (płk Michał Ryzenko) oraz zaopatrywania (kpt. Stanisław Krzepiński). Ostatni dział miał siedzibę przy ul. Piotrkowskiej 104.

Oprócz wyżej wymienionych w skład DOGŁ wchodziły także (jako samodzielne jednostki organizacyjne): 1) trzy okręgowe inspektoraty (piechoty – płk J. Lewszecki, przy ul. Piotrkowskiej 85; artylerii – brak danych, przy ul. Świętego Benedykta 1, obecnie ul. 6 Sierpnia; jazdy – płk Tadeusz Sulimirski, przy ul. S. Moniuszki 2); 2) szefostwo inżynierii i fortyfikacji, przy Alejach Kościuszki 4 (kpt. Rudolf Fryś); 3) urząd sprawujący opiekę nad grobami wojskowymi, przy ul. Cegielnianej 30 (NN); 4) adiutantura, przy Alejach Kościuszki 4.

Przedstawiona wyżej struktura organizacyjna przetrwała do końca istnienia DOGŁ, tj. do listopada 1921 r.

Z chwilą przejścia sił zbrojnych na organizację pokojową w 1921 r. nastąpiły również zmiany w organizacji dowództw terytorialnych. Istniejące dotychczas OG zostały zlikwidowane, zamiast nich utworzono OK. Cały obszar państwa podzielono na dziesięć okręgów: I Warszawa – gen. ppor. Mieczysław Kuliński, II Lublin – gen. por. J. Romer, III Białystok (potem Grodno) – gen. ppor. Władysław Frankowski, IV Łódź – gen. ppor. J. Rządkowski, V Kraków – gen. por. A. Osiński, VI Lwów – gen. por. Władysław Jędrzejewski, VII Poznań – gen. por. Kazimierz Raszewski, VIII Pomorze (potem Toruń) – gen. por. Zygmunt Zieliński, IX Brześć n. Bugiem

– gen. por. Franciszek Krajowski i X Przemysł – gen. por. Franciszek Latinik¹⁸.

Wraz z likwidacją dowództw armii utworzono pięć terytorialnych inspektoratów armii, jako ich odpowiedniki w czasie pokoju. W związku z podziałem kraju na dziesięć OK każdemu inspektoratowi podlegały dwa OK: Inspektorat Armii nr 1 w Wilnie (gen. por. E. Śmigły-Rydz) obejmował OK III i OK IX; Inspektorat Armii nr 2 (gen. broni T. Jordan Rozwadowski) w Warszawie – OK I i OK X; Inspektorat Armii nr 3 (gen. por. Leonard Skierski) w Toruniu – OK VII i OK VIII; Inspektorat Armii nr 4 (gen. broni Stanisław Szeptycki) w Krakowie – OK IV i OK V; Inspektorat Armii nr 5 (gen. por. Stanisław Haller) we Lwowie – OK II i OK VI. Inspektorzy dokonywali w czasie pokoju stałej inspekcji formacji wojskowych znajdujących się na terenie dwóch OK, dbając o ich odpowiednie wyszkolenie i przygotowanie do wojny. Nie byli jednak przełożonymi dowódców OK, gdyż nie mieli prawa rozkazodawstwa w stosunku do nich¹⁹.

Dowódca OK – z ramienia ministra spraw wojskowych – sprawował na swoim obszarze władzę administracyjno-wojskową. Podlegały mu bezpośrednio pod każdym względem wszystkie formacje wojskowe stacjonujące na terenie danego OK. Natomiast wyszkoleniem bojowym kierowało Ministerstwo Spraw Wojskowych, a dowódca OK był organem pośredniczącym oraz kontrolującym i przestrzegającym ścisłego wykonania rozkazów ministra spraw wojskowych²⁰.

15 XI 1921 r. o godz. 12.00 zlikwidowano OGŁ i powołano na jego miejsce OK IV. Terytorialnie różnił się on zasadniczo od OGŁ, gdyż punkt ciężkości okręgu przesunął się na południowy wschód. Spośród powiatów wchodzących wcześniej w skład OGŁ odeszły: 1) do OK I – powiaty sochaczewski i gostyniński; 2) do OK VII – kaliski, turecki, koniński, kolski i słupecki; 3) do OK VIII – włocławski, nieszawski i lipnowski. W skład nowo utworzonego OK IV weszły następujące powiaty z dawnego OGŁ: brzeziński, łaski, łęczycki, łowicki, łódzki, kutnowski, rawski, sieradzki i skierniewicki. Punkt ciężkości okręgu przesunął się – jak wspomniano – na południowy wschód, gdyż do OK IV przyłączono 7 powiatów ze zlikwidowanego OG Kielce: częstochowski, konecki, opoczyński, piotrkowski, radomszczański, wieluński i włoszczowski. Wszystkie dowództwa, oddziały i formacje wojskowe znajdujące się na wyżej wymienionym obszarze przeszły z dniem 15 listopada pod każdym względem pod rozkazy dowódcy OK IV²¹.

¹⁸ B. Woszczyński, *Ministerstwo...*, s. 257–258.

¹⁹ E. Krawczyk, *Demobilizacja i pokojowa organizacja Wojska Polskiego w latach 1920–1921*, Warszawa 1971, s. 183–187.

²⁰ CAW, sygn. I/371/4, t. 3. Plan przejścia DOG Łódź z organizacji obecnej na organizację pokojową i przemianowanie na Dowództwo Okręgu Korpusu nr IV.

²¹ CAW, Dz.Rozk.DOK IV, rozkaz tajny nr 99 z 14 XI 1921 r.

Tego samego dnia DOGŁ zostało zreorganizowane i zastąpione przez nowo utworzone DOK IV. Istniejące dotychczas wydziały sztabu DOGŁ zmieniły nazwę na oddziały sztabu DOK IV, działy DOGŁ zostały przemianowane zaś na szefostwa DOK IV. Wydziały IIIA i IIIB zostały łączone w Oddział III – Wyszkożenia i Oświaty. Całkowitej reorganizacji uległ dawny Wydział IV: 1) referat samochodowy został zlikwidowany, a jego funkcje przejął dowódca Dywizjonu Samochodowego nr 4; 2) referat taborowy także uległ likwidacji, a jego funkcje sprawował teraz dowódca IV Dywizjonu Wojsk Taborowych; 3) z referatu łączności utworzono Szefostwo Łączności; 4) z referatu uzbrojenia powstało Szefostwo Artylerii i Służby Uzbrojenia; 5) zamiast zlikwidowanego referatu koni i taborów utworzono Szefostwo Remontu i Szefostwo Weterynarii. Dawny Wydział VA został przemianowany na Oddział V sztabu DOK IV, a Wydział VB na odrębne Szefostwo Poborowe. Ponadto z Szefostwa Inżynierii DOGŁ utworzono Szefostwo Inżynierii i Saperów DOK IV, a z adiutantury – Oddział Adiutantury Kwatery Głównej DOK IV. Natomiast całkowitej likwidacji uległy: dawny Wydział VI sztabu DOGŁ (jego funkcje przejął Prokurator przy Wojskowym Sądzie Okręgowym OK IV) oraz Dział Budowlano-Kwaterunkowy.

Według nowej struktury organizacyjnej DOK IV składało się z: 1) dowódcy OK, jego zastępcy oraz szefa sztabu; 2) ze sztabu – będącego organem pomocniczym dowódcy OK i podlegającym wprost szefowi sztabu DOK; 3) szefostw broni i służb – podlegających poprzez sztab dowódcy OK; 4) Kwatery Głównej OK²².

Nowo utworzone DOK IV mieściło się – w przeciwieństwie do DOGŁ – w jednym gmachu przy Alejach Kościuszki 67. Usprawniło to znacznie jego funkcjonowanie i przyspieszało załatwianie wszelkich spraw związanych z wojskiem.

Pierwszym dowódcą OK IV był – jak podano – gen. ppor. J. Rządkowski (zastępcą – gen. ppor. Leon Pachucki). Na czele sztabu DOK IV stał ppłk Szt. Gen. S. Iwanowski (zastępca – mjr Szt. Gen. Tadeusz Parafiński).

Sztab DOK IV składał się z 5 oddziałów. Oddział I – Organizacyjno-Mobilizacyjny (*vacat*) liczył 2 referaty: mobilizacyjny (kpt. A. Zamarski) oraz organizacyjny (por. A. Hauser). Podlegały mu sprawy: organizacyjne, mobilizacyjne, bezpieczeństwa, dyscypliny oraz dyslokacji. Oddział II – Informacyjny (kpt. S. Cieślak) tworzył referat kontroli (por. W. Lutomski). Oddział III – Wyszkożenia i Oświaty (kpt. Stanisław Walawski) liczył 4 referaty: wyszkolenia (por. Z. Dunikowski), oświaty i kultury (por. Stanisław Marek), wyszkolenia fizycznego (por. Tadeusz Erben) oraz przysposobienia rezerw (por. Bronisław Brągiel). Do kompetencji tego oddziału

²² Tamże.

należały sprawy ogólnego wyszkolenia wojskowego formacji należących do OK IV, wyszkolenia rezerw, szerzenia oświaty i kultury w wojsku oraz sprawy związane z wychowaniem fizycznym młodzieży przedpoborowej. Oddział IV – Zaopatrzenia Materiałowego (ppłk O. Mierkowski) składał się z referatu zaopatrzenia materiałowego (por. Władysław Zaborowski). Podlegały mu sprawy związane z opracowaniem ogólnych planów mobilizacyjnych, sprawy zasobów terenowych oraz koordynowanie działalności wszystkich służb w tym zakresie. Oddział V – Personalny (mjr Stanisław Widacki) liczył 3 referaty: spraw dyscyplinarnych i honorowych (kpt. Tomasz Frankiewicz), personalny (por. A. Pulek) i ewidencyjny (por. Marian Lech). Do kompetencji tego oddziału należały wszystkie sprawy personalne, ewidencja oficerów i szeregowych, a także sprawy oficerskich sądów honorowych. Wszystkie oddziały sztabu DOK IV miały wspólną kancelarię oraz kreślarnię²³.

W strukturze organizacyjnej DOK IV znajdowały się także szefostwa broni i służb, które zajmowały się problemami organizacji, mobilizacji i wyszkolenia w odniesieniu do odpowiedniego rodzaju broni i służby. Szefostwo Artylerii i Służby Uzbrojenia (płk Tadeusz Jastrzębski) składało się z 4 referatów: wyszkolenia (kpt. Waław Bartoszkiewicz), mobilizacyjno-organizacyjnego (kpt. T. Osiński), uzbrojenia (kpt. Józef Droba) oraz zaopatrzenia (por. Wincenty Mirowski). Do jego kompetencji należały wszelkie sprawy związane z wyposażeniem technicznym artylerii, jej wyszkoleniem oraz zaopatrzeniem w broń wszystkich formacji wojskowych. Szefostwo Inżynierii i Saperów (płk Włodzimierz Biernacki) liczyło 4 referaty: budowniczo-administracyjny (mjr Janusz Niemirowski), sapersko-fortyfikacyjny (por. Piotr Daniszewski), organizacyjno-personalny (kpt. Kazimierz Suski) oraz budżetowo-rozrachunkowy (por. Piotr Zawadzki). Szefostwo Łączności (ppłk Ludwik Ichnatowicz) składało się z dwóch referatów: organizacyjnego (*vacat*) i technicznego (kpt. Zygmunt Karaffa). Szefostwo Intendentury (ppłk Antoni Stankiewicz) liczyło 4 referaty: żywnościowy (ppłk Kazimierz Niewiadomski), mundurowy (kpt. S. Knapski), personalny (por. Karol Aurzędniczek) oraz naliczeń pieniężnych (ppor. Józef Ochalik). Szefostwo Sanitarne (płk lek. Kazimierz Steier) liczyło 3 referaty: mobilizacyjno-organizacyjny (mjr lek. Mieczysław Marks), higieny i szpitali (mjr lek. Józef Gurtzman) oraz zaopatrzenia aptecznego (por. apt. Jan Beranek). Szefostwo Weterynarii (ppłk Maksymilian Kowalewski) składało się tylko z jednego referatu (kpt. Eugeniusz Świecki). Szefostwo Duszpasterstwa (płk ks. A. Burzyński) normowało obsługę duchowną wszystkich formacji na terenie OK IV oraz prowadziło sprawy metryk i rozwodów osób wojskowych (innych danych brak). Szefostwo Poboru (płk W. Romaszkiwicz) zajmowało

²³ Tamże, rozkaz tajny nr 105, z 30 XI 1921 r., poz. 1.

się organizacją i kontrolą poboru. Liczyło ono 3 referaty: poborowo-organizacyjny (por. Kazimierz Malewski), reklamacji i zwolnień (por. Jan Górnicki) oraz statystyk i ewidencji (por. Henryk Skaczyła). Ostatnim (dziewiątym) szefostwem było Szefostwo Remontu (ppłk Jan Chazbijewicz). Prowadziło ono statystyki dotyczące zakupu koni i ich ewidencję oraz zajmowało się poborem koni i wozów (brak danych o jego strukturze organizacyjnej)²⁴.

Oprócz wyżej wspomnianych, w skład DOK IV wchodziła również Kwatera Główna. Składała się ona z: kancelarii (por. Stanisław Ingot), drukarni (NN), komisji gospodarczej (NN), kompanii sztabowej (por. Bolesław Janicki) oraz stacji telegraficznej Hughesa. Na czele Kwatery Głównej stał por. Władysław Gałązka.

Poza nową strukturą organizacyjną, istniały jeszcze przejściowo w DOK IV – do czasu ich stopniowego zlikwidowania – następujące komórki organizacyjne: 1) Dział kontroli gospodarczej (NN) przy Szefostwie Intendentury; 2) Urząd opieki nad grobami wojskowymi (Feliks Dąbrowski) przy Szefostwie Duszpasterskim; 3) Referat osad żołnierskich (por. Hipolit Piątkowski) przy Oddziale I Sztabu; 4) Wydział inwalidzko-superrewizyjny (por. Stefan Zakrzewski) przy Szefostwie Sanitarnym; 5) Wydział zaopatrzenia inwalidów (NN) przy Szefostwie Intendentury; 6) Wydział zaopatrzenia rodzin (por. Wincenty Krzemiński) przy Szefostwie Intendentury; 7) Referat przemysłu wojennego (NN); 8) Oficer łącznikowy do spraw jeńców (NN)²⁵.

Przedstawiona wyżej struktura wewnętrzna DOK IV przetrwała do maja 1924 r., kiedy to dokonano w niej poważnych zmian. Wykracza to już jednak poza temat niniejszego opracowania.

Reasumując należy stwierdzić, iż organizacja struktur DOGŁ przebiegała w bardzo ciężkich warunkach. Było ono tworzone od podstaw, a trudności pogłębiała słabość bazy materialnej oraz konieczność oparcia się na ludziach wywodzących się z trzech różnych armii zaborczych. Mimo to udało się stworzyć dobrze funkcjonującą strukturę wewnętrzną DOGŁ, dzięki której wykonywało ono swoje zadania sprawnie i bez większych zakłóceń, o czym świadczy sformowanie na przełomie 1918 i 1919 r. czterech pułków piechoty, szwadronów dla dwóch pułków kawalerii, dwóch brygad artylerii oraz powstanie szeroko rozbudowanego aparatu terenowego. Sierpień 1920 r. wykazał po raz kolejny sprawność DOGŁ, które w krótkim czasie zorganizowało obronę rzeki Wisły, wykorzystując stacjonujące na terenie okręgu jednostki zapasowe. Jesienią 1921 r. DOGŁ uległo reorganizacji, w wyniku której powstało DOK IV, które miało dokończyć demobilizację w okręgu i skierować go na „tory” pracy pokojowej.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, rozkaz tajny nr 99 z 14 XI 1921 r.

Witold Jarno

LA STRUCTURE DU COMMANDEMENT DE LA RÉGION GÉNÉRALE ŁÓDŹ
ET SON RÉORGANISATION À L'ÉGARD DE LA CRÉATION
DU COMMANDEMENT DE RÉGION DU CORPS N° 4 ŁÓDŹ EN 1921

L'article ci – dessous constitue la première épreuve de la structure du Commandement de la Région du Corps N° 4 Łódź. Chronologiquement il se situe entre le novembre de 1918 quand on a commencé les travaux concernant la création des bases du Commandement de la Région Générale Łódź et le novembre de 1921, quand on a crée le Commandement de la Région du Corps N° 4 Łódź. À cette époque – là on a fait réorganisation de l'armée polonaise, pendant laquelle on a liquidé des régions générales et on les a remplacées par les régions de corps.

Dans l'article on a présenté la structure d'organisation, ses changements et aussi le personnel du Commandement de la Région Générale Łódź et du Commandement de la Région du Corps N° 4 Łódź dans les années 1918–1921. A l'égard du volume de l'article on en a éliminé toutes les questions hors du sujet sauf le fond historique indesponsable. Le travail est presque tout fondé sur le matériel de source qui se trouve aux Archives Centrales d'Armée à Varsovie, car la littérature liée su sujet est très pauvre.

Donc, l'article ci – dessus n'est qu'un fragment du sujet plus vaste, qui sera élaboré par l'auteur au futur.